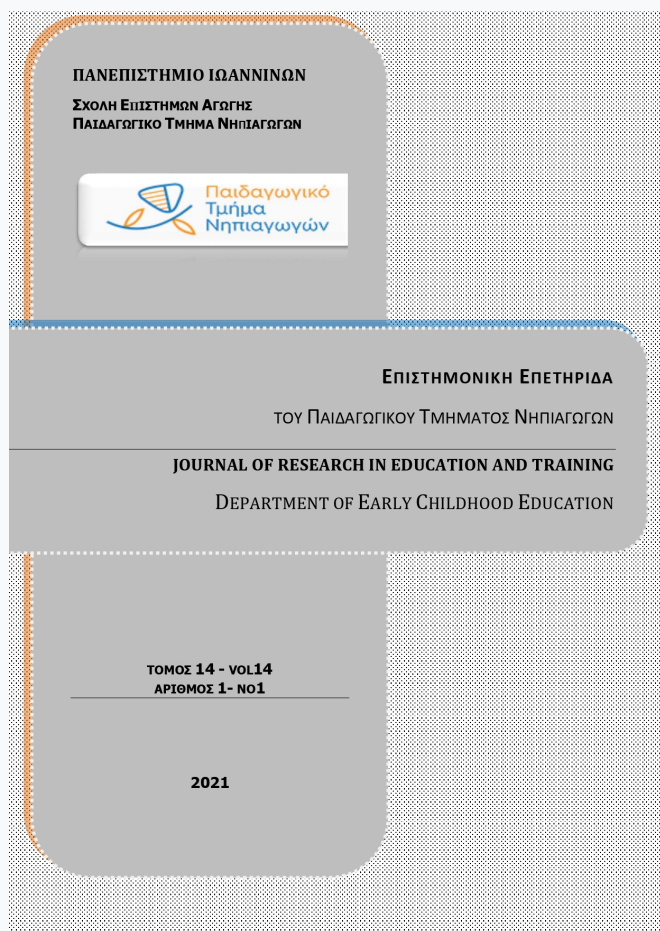

Επιστημονική Επετηρίδα Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Τόμ. 14, Αρ. 1 (2021)

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Θεσμικό πλαίσιο και λειτουργία των παιδικών και βρεφονηπιακών σταθμών στην Ελλάδα με έμφαση στη μουσική: μια μελέτη της διαχρονικής τους εξέλιξης.

Αλεξάνδρα Νούσια, Θεοχάρης Ράπτης

doi: [10.12681/jret.22550](https://doi.org/10.12681/jret.22550)

Copyright © 2022, Αλεξάνδρα Νούσια, Θεοχάρης Ράπτης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Νούσια Α., & Ράπτης Θ. (2022). Θεσμικό πλαίσιο και λειτουργία των παιδικών και βρεφονηπιακών σταθμών στην Ελλάδα με έμφαση στη μουσική: μια μελέτη της διαχρονικής τους εξέλιξης. *Επιστημονική Επετηρίδα Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, 14(1), 69–84. <https://doi.org/10.12681/jret.22550> (Original work published 3 Μάρτιος 2022)

Θεσμικό πλαίσιο και λειτουργία των παιδικών και βρεφονηπιακών σταθμών στην Ελλάδα με έμφαση στη μουσική: μια μελέτη της διαχρονικής τους εξέλιξης

Αλεξάνδρα Νούσια¹ & Θεοχάρης Ράπτης²

¹ Τμήμα Αγωγής & Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία,
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

² Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Περίληψη

Μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αι. η μέριμνα για το παιδί στην Ελλάδα είχε προνοιακό χαρακτήρα με κύριο μέλημα την απαραίτητη φροντίδα, τη βασική μόρφωση και εκπαίδευση των παιδιών σε μια τέχνη με σκοπό την καλύτερη διαβίωσή τους αργότερα ως ενήλικες. Αρχικά υπήρξε μέριμνα για τη βασική φροντίδα και προστασία του παιδιού στην Ελλάδα, λόγω των άσχημων κοινωνικών συνθηκών της εποχής και του μεγάλου αριθμού ορφανών που προέκυψαν από τις συνεχείς πολεμικές συγκρούσεις. Επιχειρεί τότε η Πολιτεία να δημιουργήσει έναν θεσμό παιδικής προστασίας, καταφεύγοντας κυρίως στη βοήθεια εθνικών ευεργετών και ιδιωτικών φιλανθρωπικών εισφορών, αφού οι κρατικοί πόροι είναι ελάχιστοι. Η συνειδητοποίηση για την αγωγή και μόρφωση των νηπίων ξεκινά από τις αρχές του 20^{ου} αι. όταν και ιδρύονται σταδιακά όλο και περισσότερα κέντρα αγωγής και φροντίδας παιδιών προσχολικής ηλικίας με τη μορφή που έχουν οι σύγχρονοι παιδικοί σταθμοί. Η παρούσα βιβλιογραφική μελέτη, εξετάζει τη διαχρονική εξέλιξη του θεσμού των Παιδικών και Βρεφονηπιακών σταθμών στην Ελλάδα. Επιχειρείται μια ιστορική ανασκόπηση του θεσμικού πλαισίου αλλά και της σκοπιμότητας των Βρεφονηπιακών Σταθμών στη χώρα μας. Ειδικότερα, ερευνάται η ίδρυση των πρώτων Παιδικών Σταθμών και η εξέλιξή τους στη μορφή που έχουν σήμερα οι Δημοτικοί, Παιδικοί και Βρεφονηπιακοί Σταθμοί. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στο γνωστικό πεδίο της μουσικής αγωγής και τη συχνότητα ενασχόλησης των παιδιών της πρώιμης παιδικής ηλικίας με τη μουσική στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα του παιδικού σταθμού.

Λέξεις-κλειδιά: Παιδικοί σταθμοί, διαχρονική εξέλιξη, νομοθετικό πλαίσιο, μουσική αγωγή

Institutional framework and running of child care centers in Greece, emphasizing mainly in music: a study of their evolution over the years.

Αλεξάνδρα Νούσια¹ & Θεοχάρης Ράπτης²

¹ Τμήμα Αγωγής & Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία,
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

² Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Abstract

Until the end of the 19th century, child care in Greece was of welfare nature, with their primary concern being the offering of the necessary care and providing, apprenticeship of children in a craft, with the purpose of their surviving later as adults. The initial concern of child welfare in Greece came after the end of the 1821 revolution, when the Greek state, in its attempt to rebuild itself, appeared to have as its primary concern the child protection, due to the poor social conditions of the era and the large number of orphans that emerged from the constant warfare. It is then that the state attempted to set up the institution of child protection, by resorting mainly to the help of national benefactors and private charities, since state resources are scarce. Awareness of the need of education and training of infants begins in the early 20th century, when more and more childcare centers are set up in the form of modern day care centers.

The present study examines the evolution of the institution of day care centers in Greece over time. A historical overview of the institutional framework as well as the feasibility of aims of day care centers in our country is attempted. In particular, the establishment of the first day care centers and their evolution into the form that they are today are researched. Particular mention is also made of the cognitive field of music education and the frequency of music activities in the kindergarten weekly program

Key-words: preschool centers, historical course, curriculum, music education

1. Ο Θεσμός των Παιδικών Σταθμών στην Ελλάδα

1.1 Διαχρονική Εξέλιξη

Οι συνηθέστεροι όροι των εμπλεκόμενων θεσμών, σχετικοί με την εξέλιξη της αγωγής και της πρόνοιας για το παιδί στην Ελλάδα, ήταν αυτοί του ορφανοτροφείου, του νηπιοτροφείου, του βρεφοκομείου και αργότερα, του παιδικού σταθμού. Οι παιδικοί σταθμοί κατά την εμφάνισή τους ως θεσμός στην Ελλάδα, διακρίνονταν σε σταθμούς ιδιωτικής πρωτοβουλίας, όπου οι πόροι για τη δημιουργία και διατήρησή τους προέρχονταν κυρίως από ιδιώτες και σε ημι-κρατικούς σταθμούς όπου το κράτος συμμετείχε με μικρές επιχορηγήσεις, μέχρι τις αρχές της δεκαετίας 1920, όπου το Ελληνικό κράτος αναγνωρίζει την ανάγκη για πρόνοια των νηπίων και συντάσσει σχετική νομοθεσία, λαμβάνοντας μέριμνα και για την απαιτούμενη χρηματοδότηση (Παπαθανασίου, 2000., Καλλιγά, 1990).

Χρονικά θα μπορούσαμε να συνοψίσουμε την περίοδο δημιουργίας και λειτουργίας των προνοιακών ιδρυμάτων γενικότερα και των παιδικών σταθμών στην Ελλάδα σε πέντε υποπεριόδους. 1^η περίοδος (1829-1896): Το νεοσύστατο Ελληνικό κράτος αναγνωρίζει την ανάγκη για τη μέριμνα του παιδιού και κάνει προσπάθειες να δημιουργήσει έναν θεσμό παιδικής προστασίας βασιζόμενο οικονομικά στην υποστήριξη ιδιωτικών φιλανθρωπικών εισφορών, καθώς δεν υπήρχαν άλλοι οικονομικοί πόροι για την ίδρυση προνοιακών ιδρυμάτων για το παιδί. 2^η περίοδος (1896-1922): Για πρώτη φορά στην Ελλάδα, αρχίζει να δίνεται περισσότερη παιδαγωγική έμφαση στην καθημερινή φροντίδα των παιδιών, ενώ μέχρι τότε, χρέος των ιδρυμάτων για το παιδί ήταν πρωτίστως η μέριμνα και η φροντίδα του και όχι τόσο η αγωγή του. 3^η περίοδος (1922-1940): Η πολιτεία αντιλαμβάνεται εντονότερα την ανάγκη και αναλαμβάνει την ευθύνη για τη δημιουργία κρατικού θεσμού προσχολικής εκπαίδευσης. Ιδρύονται στη συνέχεια, με κρατική ευθύνη, όλο και περισσότερα ιδρύματα για την πρόνοια των μικρών παιδιών στη χώρα. Κατά τη 4^η περίοδο (1940-1964), ιδρύονται τα Εθνικά Αγροτικά Νηπιοτροφεία (EAN), με σκοπό να βοηθήσουν και να στηρίξουν την Ελληνική οικογένεια. Και τελευταία η 5^η περίοδος (1964-1988), όπου μια σημαντική θεσμική αλλαγή παρατηρείται με την μετονομασία των Εθνικών Αγροτικών Νηπιοτροφείων (EAN) σε Εθνικούς Παιδικούς Σταθμούς με βασιλικό Διάταγμα το 1973. Την περίοδο εκείνη παρατηρείται παράλληλα και μια αλματώδης αύξηση των παιδικών σταθμών (Παπαθανασίου, 2000). Κρατικοί παιδικοί σταθμοί ιδρύονται σχεδόν σε ολόκληρη τη χώρα. Εξίσου σημαντική την ίδια περίοδο υπήρξε και η θέσπιση με επίσημα κρατικά έγγραφα, κανονισμών λειτουργίας και ημερησίων προγραμμάτων απασχόλησης των παιδιών στους παιδικούς σταθμούς.

1.2 Νομοθετικό Πλαίσιο

Μετά την ίδρυση του πρώτου νηπιοτροφείου που ιδρύθηκε από την «Ένωση Ελληνίδων», με εισήγηση της Αικατερίνης Λασκαρίδου το 1901, ιδρύεται λίγα χρόνια αργότερα το 1905 περίπου, το Νηπιακό Επιμελητήριο Μελά, το οποίο άρχισε να λειτουργεί σχεδόν με τη μορφή που έχουν οι παιδικοί σταθμοί σήμερα, ανταποκρινόμενο στις κοινωνικές ανάγκες της εποχής (Κυριαζοπούλου – Βαληνάκη, 1977). Το Ελληνικό κράτος ιδρύει το 1922 το Τμήμα Πρώτης Παιδικής Ηλικίας που υπάγεται στο Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας. Το 1926, για πρώτη φορά με νομοθετικό διάταγμα, αναγνωρίζεται επίσημα και θεσμοθετείται ο θεσμός των παιδικών σταθμών. Οι πρώτοι παιδικοί σταθμοί στην Ελλάδα αποτελούσαν ιδρύματα με κοινωνικό και εκπαιδευτικό χαρακτήρα, όπου φοιτούσαν παιδιά ηλικίας από 3 έως 5 ή 6 ετών, μέχρι τη φοίτησή τους στα δημοτικά σχολεία της χώρας. Υπολογίζεται ότι με το Ν.Δ «περί Εθνικών Παιδικών Σταθμών» 27/10/1926, λειτούργησαν εννέα Εθνικοί Παιδικοί Σταθμοί (Χαρίτος, 1996). Μετέπειτα, με τον αναγκαστικό νόμο (2/5 Νοεμβρίου 1935, ΦΕΚ Α'527), το Ελληνικό κράτος προβλέπει την επέκταση του θεσμού και ίδρυση Εθνικών Παιδικών Σταθμών σε πρωτεύουσες νομών οι οποίες αποτελούσαν βιομηχανικά κέντρα. Ο παραπάνω νόμος προέβλεπε την ίδρυση μέχρι είκοσι παιδικών σταθμών. Επιπρόσθετα, το 1942, με το Νομοθετικό Διάταγμα (αρ. 1316) ΦΕΚ Α'115, ο αριθμός των ιδρυθέντων Εθνικών Παιδικών Σταθμών στις πόλεις που αποτελούσαν βιομηχανικά κέντρα, αυξήθηκε από είκοσι σε τριάντα, ενώ αντίστοιχα στον νομό Αττικοβοιωτίας, από δέκα σε είκοσι.

Την περίοδο της κατοχής (1942), παράλληλα με τους Εθνικούς Παιδικούς Σταθμούς ιδρύονται και τα Εθνικά Αγροτικά Νηπιοτροφεία (Ε.Α.Ν) που σκοπό είχαν την περίθαλψη και διαπαιδαγώγηση των νηπίων των αγροτικών περιοχών, αφού οι γονείς των παιδιών αδυνατούσαν να τους προσφέρουν την απαραίτητη φροντίδα και στοιχειώδη μόρφωση (Χαρίτος, 1996). Το 1944, μελετάται και συντάσσεται από κρατικές οργανώσεις και επιτροπές το ονομαζόμενο «σχέδιο λαϊκής παιδείας», το οποίο αποτελούσε μια πρόταση προς μελλοντική εφαρμογή κατά την απελευθερωτική περίοδο. Οι δύσκολες κοινωνικές συνθήκες που επικράτησαν στην χώρα μας όμως μετά την απελευθέρωση, δεν επέτρεψαν την εφαρμογή αυτού του σχεδίου. Ανάμεσα στις προτάσεις του σχεδίου ήταν η ίδρυση παιδικών σταθμών, οι οποίοι θα στήριζαν την Ελληνική οικογένεια με την φύλαξη και φροντίδα των παιδιών ηλικίας από 3 μηνών έως 4ετών. Η ίδρυση των παιδικών σταθμών εκείνη την περίοδο (περίοδο Κατοχής) «εξαρτάται από τις κοινωνικές ανάγκες, θεωρούνται πρόσωπα δημοσίου δικαίου, εποπτεύονται από το υπουργείο πρόνοιας και διοικούνται από μια τοπική πενταμελή επιτροπή από ανώτερους κρατικούς

λειτουργούς» (Χαρίτος, 1996, σελ. 239). Μεταγενέστερα, από το 1960 και μετά, διαπιστώνεται μια αλματώδης αύξηση των ιδρυμάτων προσχολικής αγωγής στην χώρα.

Το έτος 1973, με το Βασιλικό Διάταγμα 324 «Περί μετατροπής των Εθνικών Αγροτικών Νηπιοτροφείων εις Εθνικούς Παιδικούς Σταθμούς», τα Εθνικά Αγροτικά Νηπιοτροφεία (ΕΑΝ) μετονομάζονται Εθνικοί Παιδικοί Σταθμοί. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά, τα Εθνικά Αγροτικά Νηπιοτροφεία φέρουν το χαρακτηριστικό όνομα του δήμου ή της κοινότητας στην οποία ανήκουν (άρθρο 1). Αντίστοιχα, το 1984 με τη δημοσίευση του Νόμου 1431, ΦΕΚ Α'46, οι Εθνικοί Παιδικοί Σταθμοί που λειτουργούσαν στη χώρα, μετονομάζονται Κρατικοί Παιδικοί Σταθμοί. Με τον ίδιο νόμο εγκρίνεται και η ίδρυση κρατικών βρεφονηπιακών σταθμών και βρεφικών τμημάτων σε κρατικούς παιδικούς σταθμούς. Επομένως, στους κρατικούς παιδικούς σταθμούς γίνονται δεκτά παιδιά ηλικίας από δύο ετών και έξι μηνών έως την εγγραφή τους στο δημοτικό σχολείο και στους κρατικούς βρεφονηπιακούς σταθμούς παιδιά ηλικίας από 8 έως 30 μηνών.

Τα επόμενα χρόνια, το Ελληνικό κράτος προβαίνει στην μεταβίβαση των Κρατικών Παιδικών και Βρεφονηπιακών σταθμών στην τοπική αυτοδιοίκηση. Έτσι με τον νόμο 2218/1994, ΦΕΚ 90 / Α /1994, «περί μεταβίβασης των παιδικών και βρεφονηπιακών σταθμών», η οργάνωση και διαχείριση τους μεταβιβάζεται εξολοκλήρου στους τοπικούς δήμους και περιφέρειες, με τη γενικότερη εποπτεία από το υπουργείο εσωτερικών. Όπως αναφέρεται στο σχετικό άρθρο «Κρατικοί παιδικοί και βρεφονηπιακοί σταθμοί που λειτουργούν με τις διατάξεις του από 2.11.1935 α.ν. (ΦΕΚ 527 Α) μεταβιβάζονται στους δήμους, εφόσον έχουν πληθυσμό άνω των 5.000 κατοίκων ή στα Συμβούλια Περιοχής στη διοικητική περιφέρεια των οποίων λειτουργούν, εφόσον δεν υπάρχουν δήμοι με τον πληθυσμό αυτό και λειτουργούν ως δημοτικά νομικά πρόσωπα του άρθρου 187 του Π.Δ. 323/1989 (Δ.Κ.Κ.). Η μεταβίβαση γίνεται με απόφαση του Υπουργού Υγείας, Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, η οποία εκδίδεται ύστερα από απόφαση του δημοτικού ή κοινοτικού συμβουλίου του δήμου ή της κοινότητας στην περιφέρεια του οποίου λειτουργεί ο παιδικός ή βρεφονηπιακός σταθμός και δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως» (Ν.2218/1994, άρθρο 42). Με τον νόμο αυτό, μεταφέρθηκε στην τοπική αυτοδιοίκηση ένα ποσοστό της τάξης του 36% περίπου των παιδικών σταθμών της χώρας, σύμφωνα με τα στοιχεία της Κεντρικής Ένωσης Δήμων και Κοινοτήτων Ελλάδας (ΚΕΔΚΕ) (www.kedke.gr). Το 2001 με τον νόμο 2880/2001 (άρθρο 26) όλοι σχεδόν οι κρατικοί Παιδικοί και Βρεφονηπιακοί Σταθμοί μεταβιβάστηκαν στην τοπική αυτοδιοίκηση της χώρας. Αφού είχε προηγηθεί η νομοθεσία για τους Καλλικρατικούς Δήμους στην Ελλάδα, όλοι σχεδόν οι δήμοι πληρούσαν την προϋπόθεση του νόμου 2218/1994, ΦΕΚ 90 / Α /1994, που έκανε αναφορά για

μεταφορά των Βρεφονηπιακών Σταθμών σε δήμους με πληθυσμό άνω των 5.000 κατοίκων. Κάθε Δήμος πλέον υποχρεούται να έχει στη δικαιοδοσία του τη λειτουργία και γενικότερη εποπτεία των παιδικών σταθμών. Με αυτόν τον τρόπο δόθηκε λύση στην πολυνομία και στις διαφορετικές αρχές που εμπλέκονταν στη διοίκηση των βρεφονηπιακών Σταθμών και επίσημα πλέον μετονομάστηκαν Δημοτικοί Παιδικοί και Βρεφονηπιακοί Σταθμοί.

1.3 Διαχρονική εξέλιξη της σκοπιμότητας των Παιδικών Σταθμών

Ο σκοπός των παιδικών σταθμών από ιδρύσεως του θεσμού έως σήμερα, φαίνεται σταδιακά να αλλάζει και να εξελίσσεται όσον αφορά τη σπουδαιότητα της αγωγής σε αυτήν την ηλικία. Στο πρώτο Ν.Δ. «περί Εθνικών Παιδικών Σταθμών» (27/10/1926), οι Παιδικοί Σταθμοί που ιδρύθηκαν, είχαν ως βασικό στόχο περισσότερο την περίθαλψη, ωφέλιμη απασχόληση και ημερήσια φροντίδα των παιδιών, παρά την ολόπλευρη αγωγή τους (Χαρίτος, 1996). Λίγα χρόνια αργότερα, με απόφαση της κυβέρνησης ο θεσμός των παιδικών σταθμών επεκτείνεται και ιδρύονται παιδικοί σταθμοί στα μεγάλα βιομηχανικά κέντρα της χώρας (Ν.Δ. 2/5 Νοεμβρίου 1935, ΦΕΚ Α'527). Βασικός σκοπός όπως ορίζεται στο άρθρο 1.1 του ίδιου νόμου, ήταν η ημερήσια περίθαλψη και μόρφωση των ορφανών και άπορων παιδιών ηλικίας μέχρι έξι ετών, ή των παιδιών που ήταν ορφανά από τον πατέρα τους, προς ανακούφιση των εργαζόμενων μητέρων. Μεταγενέστερα, ιδίως μετά τα χρόνια της Κατοχής στην Ελλάδα, γίνεται όλο και περισσότερο επιτακτική η ανάγκη διαφορετικής προσέγγισης και επαναπροσδιορισμού του σκοπού των Παιδικών Σταθμών, προκειμένου να εξυπηρετήσει τις υπάρχουσες κοινωνικές ανάγκες. Κύριος σκοπός αυτών των ιδρυμάτων ήταν η σωστή διαπαιδαγώγηση των μικρών παιδιών, η βασική καθημερινή τους φροντίδα, αλλά και ενίσχυση της αυτονομίας και ανεξαρτησίας τους (Χαρίτος, 1996). Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι παράγοντες οι οποίοι μπορεί να επηρέασαν περισσότερο τη βασική δομή και τον τρόπο λειτουργίας των ιδρυμάτων, ήταν η οικονομική κατάσταση, αλλά και γενικότερα το κοινωνικοπολιτισμικό επίπεδο της χώρας. Η ελληνική κοινωνία κατά τη διάρκεια αλλά και μετά τα χρόνια της Κατοχής, βίωνε δύσκολες συνθήκες ζωής. Συνέπεια όλων αυτών, ήταν τα πολύ υψηλά επίπεδα παιδικής θνησιμότητας, εξαιτίας υποσιτισμού, διαφόρων μολυσματικών ασθενειών, θανάτου των γονέων και κακής ποιότητας ζωής (Ζέρβα., Σιδηροπούλου & συν. 2009). Το 1973, όπως αναφέρεται στο Βασιλικό Διάταγμα (ΦΕΚ 95 Α', 1973/ Α. Δ. 324), σκοπός των Εθνικών Παιδικών Σταθμών, ήταν η ημερήσια ενδιαιτήση, διαπαιδαγώγηση και ψυχαγωγία νηπίων ηλικίας από 2,6 μηνών έως 6 ετών, μέχρι την εγγραφή τους δηλαδή στο δημοτικό σχολείο (άρθρο 2). Επισημαίνεται επιπλέον στο ίδιο έγγραφο, ότι κάθε Εθνικός Παιδικός Σταθμός,

μπορούσε να φιλοξενήσει έως εξήντα παιδιά προσχολικής ηλικίας. Στα χρόνια της μεταπολίτευσης και μετάβασης στο δημοκρατικό πολίτευμα, το ελληνικό κράτος με υπουργικό έγγραφο (ΦΕΚ 84/1988 τ.Α, Αριθ. Γ2α/οικ. 4108), καθορίζει τον σκοπό των Κρατικών Παιδικών και Βρεφονηπιακών Σταθμών, που είναι «η ημερήσια διατροφή, διαπαιδαγώγηση και ψυχαγωγία βρεφών και νηπίων, τα οποία δεν μπορούν να έχουν στο οικογενειακό τους περιβάλλον την απαραίτητα φροντίδα, λόγω απασχόλησης των εργαζομένων γονέων τους ή λόγω άλλων κοινωνικών αιτιών» (σελ. 5119). Ύστερα από μια δεκαετία περίπου, με την υπουργική απόφαση «Π2β/2827/1997, επαναπροσδιορίζεται ο σκοπός των παιδικών σταθμών ο οποίος αναφέρεται στην καθημερινή φύλαξη, φροντίδα, ημερήσια διατροφή, διαπαιδαγώγηση και ψυχαγωγία νηπίων και βρεφών εργαζομένων γονέων. Αναφορά γίνεται επιπλέον, στην πολύπλευρη νοητική, συναισθηματική, κοινωνική, ψυχοσωματική ανάπτυξη των παιδιών, καθώς και την προπαρασκευή τους για τη φυσική τους μετάβαση από την οικογενειακή ζωή στο σχολικό περιβάλλον» (www.kedke.gr). Το 2002, ορίζεται εκ νέου, ο σκοπός των παιδικών και Βρεφονηπιακών Σταθμών στο άρθρο 2 της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως, (ΚΥΑ 16065/ ΦΕΚ 497/2002), όπου χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι οι παιδικοί και βρεφονηπιακοί Σταθμοί, που είναι χώροι αγωγής και ασφαλούς διαμονής για τα παιδιά, ως σκοπό έχουν την παροχή ενιαίας προσχολικής αγωγής σύμφωνα με τα πλέον σύγχρονα επιστημονικά δεδομένα. Επιπλέον, στα κύρια καθήκοντα του προσωπικού είναι η συμβολή και υποστήριξη της ολόπλευρης ανάπτυξης των παιδιών στον σωματικό, νοητικό, συναισθηματικό και κοινωνικό τομέα, αλλά και η εξάλειψη κατά το δυνατό, των διαφορών που πιθανώς προκύπτουν από το πολιτιστικό, οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο των γονέων των παιδιών που φιλοξενούνται στους Παιδικούς Σταθμούς. Για πρώτη φορά λοιπόν γίνεται αναφορά στην κοινωνική διάσταση της αγωγής των μικρών παιδιών. Επιπρόσθετα, η τήρηση κανόνων υγιεινής, η ημερήσια διατροφή των βρεφών και των νηπίων και η γενικότερη φροντίδα τους αναφέρεται στο βασικό κορμό του σκοπού των Βρεφονηπιακών Σταθμών, όπως και η βοήθεια και υποστήριξη των παιδιών όσον αφορά την ομαλή τους μετάβαση από το οικογενειακό στο σχολικό περιβάλλον. Ανάμεσα στα καθήκοντα του εκπαιδευτικού προσωπικού είναι επίσης η επικοινωνία και επίλυση τυχόν προβλημάτων που μπορεί να προκύψουν και αφορούν το παιδί, καθώς και η ευαισθητοποίησή τους σε θέματα σύγχρονης παιδαγωγικής και ψυχολογίας.

Ο πιο πρόσφατος κανονισμός λειτουργίας παιδικών και βρεφονηπιακών σταθμών της χώρας δημοσιεύτηκε το 2007 (ΚΥΑ 41087/ΦΕΚ 4249 /Β΄/ 5/12/2017). Μεταξύ των άλλων σκοπών που συμφωνούν με εκείνους που αναφέρονται στον προηγούμενο κανονισμό λειτουργίας (ΚΥΑ 16065/ ΦΕΚ 497/2002), στο νέο κανονισμό επισημαίνεται διακριτά πλέον, ότι οι βρεφονηπιακοί

σταθμοί της χώρας αποτελούν κυρίως δομές αγωγής και διαπαιδαγώγησης για παιδιά προσχολικής ηλικίας.

Επομένως, συγκρίνοντας τους σκοπούς των βρεφονηπιακών σταθμών από την ίδρυσή τους έως σήμερα, συμπεραίνουμε μια σταδιακή εξέλιξη όσον αφορά τους όρους αγωγή και φροντίδα. Από ιδρύσεώς τους, αυτά τα προσχολικά ιδρύματα φαίνεται να έχουν έναν διπλό σκοπό, τόσο προνοιακό όσο και παιδαγωγικό. Αφενός στόχευαν στο να αντικαταστήσουν και να υποστηρίξουν την άπορη οικογένεια ή την εργαζόμενη μητέρα αργότερα, αφετέρου στο να δώσουν μια συστηματική αγωγή στα παιδιά προσχολικής ηλικίας από ειδικευμένο προσωπικό (Ξηροτύρη, 1975). Η προσχολική αγωγή με τον θεσμό των Παιδικών Σταθμών, φαίνεται να εξελίσσεται σταδιακά, εάν εστιάσουμε ειδικότερα στην αλλαγή των όρων που αναφέρονται στην περιγραφή του σκοπού τους σε κάθε χρονική περίοδο. Αρχικά, από την εποχή της λειτουργίας των πρώτων ιδρυμάτων την περίοδο 1922 έως 1940 περίπου, δίνονταν ιδιαίτερη σημασία στην περίθαλψη και φροντίδα των παιδιών. Η κοινωνική πρόνοια και μέριμνα για το παιδί, φαίνεται ότι εστίαζε κυρίως στην περίθαλψη των μικρών παιδιών και δε γίνονται σχεδόν καθόλου ρητές αναφορές σε στοιχεία διαπαιδαγώγησής τους. Η προσχολική αγωγή προέκυπτε ως συμπληρωματικός στόχος των ιδρυμάτων για την πρόνοια του παιδιού στην Ελλάδα και ως εκ τούτου, εξηγείται γιατί φαίνεται να συμπίπτουν οι στόχοι των ορφανοτροφείων με αυτούς των παιδικών σταθμών (Παπαθανασίου, 2000). Αργότερα η μόρφωση καθώς και βασική φροντίδα των παιδιών φαίνεται να αποτελούν τους κυριότερους στόχους των παιδικών σταθμών. Με το Βασιλικό Διάταγμα του 1973, παρατηρείται εννοιολογική διεύρυνση με προσθήκη όρων όπως διαπαιδαγώγηση, ενδιαίτηση και ψυχαγωγία των παιδιών, οι οποίοι οδηγούν σε νέα στοχοθεσία και στόχευση. Όπως γίνεται φανερό, μέχρι αυτήν την περίοδο, ο βασικός σκοπός των παιδικών σταθμών είναι ανθρωπιστικός πρωτίστως και δευτερεύοντα ρόλο έχει η αγωγή και εκπαίδευση των παιδιών που φιλοξενούνται σε αυτούς. Στη συνέχεια το 1988 με τον νέο κανονισμό λειτουργίας των Κρατικών Παιδικών Σταθμών φαίνεται να δίνεται περισσότερη έμφαση στην αγωγή των παιδιών, αφού πλέον υπάρχει επίσημο ημερήσιο αναλυτικό πρόγραμμα με στοχευμένες εκπαιδευτικές δραστηριότητες, οι οποίες υποστηρίζουν την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών. Ειδική αναφορά όμως συνεχίζει να γίνεται στο γεγονός ότι το προσωπικό των παιδικών σταθμών θα πρέπει να δίνει περισσότερη έμφαση σε θέματα φροντίδας και περίθαλψης των βρεφών και νηπίων που φιλοξενούνται στους Βρεφονηπιακούς Σταθμούς της χώρας. Στον κανονισμό λειτουργίας των παιδικών σταθμών το έτος 2002 (ΦΕΚ497), αρχίζει να τονίζεται περισσότερο η έννοια της αγωγής των βρεφονηπίων, αφού πλέον οι παιδικοί σταθμοί χαρακτηρίζονται ως χώροι αγωγής αλλά και φροντίδας παράλληλα. Η επικαιροποίηση και

ενίσχυση του σκοπού λειτουργίας των βρεφονηπιακών σταθμών ως χώροι αγωγής και διαπαιδαγώγησης παιδιών προσχολικής ηλικίας πραγματοποιείται με την δημοσίευση του τελευταίου κανονισμού λειτουργίας τον Δεκέμβριο του 2017 (ΦΕΚ 4249). Το εκπαιδευτικό προσωπικό των παιδικών σταθμών πλέον, καλείται μέσα από επίσημα έγγραφα του κράτους να εκτελεί ημερήσιες εκπαιδευτικές δραστηριότητες οι οποίες στοχεύουν στην ομαλή και ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών. Γεγονός που φέρνει την σκοπιμότητα των παιδικών σταθμών σήμερα σε αντιστοιχία με τις παγκόσμιες εξελίξεις στον χώρο της προσχολικής αγωγής.

Σε παγκόσμιο επίπεδο, οι αλλαγές στην προσχολική εκπαίδευση συνοδεύτηκαν από την εξέλιξη της έρευνας και την ανάπτυξη νέων γνώσεων σχετικά με τη σπουδαιότητα της αγωγής κατά τη προσχολική περίοδο της ζωής. Η φύση της προσχολικής εκπαίδευσης φαίνεται να επηρεάζεται στο σύνολό της παγκοσμίως από κοινωνικές, πολιτικές και ιστορικές δυνάμεις. Στη σύγχρονη εποχή, η πρόωμη εκπαίδευση θεωρείται πρωταρχικής σημασίας για μια ολοκληρωμένη ανάπτυξη και για αυτό η πλειοψηφία των κρατών, οργανώνει και χρηματοδοτεί προγράμματα προσχολικής εκπαίδευσης. Μέρος της προσχολικής εκπαίδευσης αποτελεί μια διευρυμένη μέριμνα για τη παροχή φροντίδας αλλά και η χρήση αναπτυξιακά κατάλληλων πρακτικών για την ουσιαστική αγωγή παιδιών προσχολικής ηλικίας. Αυτό που διαφαίνεται και σε παγκόσμιο επίπεδο, σε αναλογία με την ελληνική πραγματικότητα όπως αυτή σκιαγραφήθηκε, είναι μια μετακίνηση των προτεραιοτήτων από την παροχή πρόνοιας και βασικής φροντίδας προς μια ευαισθητοποίηση πάνω σε ζητήματα αγωγής. Ο χώρος των δομών αυτών χάνει τον πρωταρχικό χαρακτήρα δομών υγείας και πρόνοιας και αφήνει να αναδυθεί η παιδαγωγική τους διάσταση. Οι εμπειρίες κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου θεωρούνται πλέον εξαιρετικά σημαντικές και κρίσιμες για τη μελλοντική εξέλιξη του ατόμου. Ως εκ τούτου οι δομές που εξετάζουμε αναγνωρίζονται ως ένας τομέας της εκπαίδευσης που καλύπτει ένα ηλικιακό φάσμα από τη γέννηση έως την είσοδο των παιδιών στο δημοτικό σχολείο (Jordan-Decarbo, Nelson, 2002).

2. Διαχρονική εξέλιξη της μουσικής αγωγής στους βρεφονηπιακούς σταθμούς στην Ελλάδα.

Συγκεντρωτικά μέσα από τους κανονισμούς λειτουργίας των βρεφονηπιακών σταθμών στην πορεία των ετών από το 1988 που εκδόθηκε ο πρώτος κανονισμός έως σήμερα, αναφορά στο γνωστικό πεδίο της μουσικής αγωγής γενικότερα, γίνεται για πρώτη φορά στον κανονισμό λειτουργίας του 2002 (ΦΕΚ 497,2002, Αρ.16065). Στον πρώτο κανονισμό που εκδόθηκε από το Ελληνικό κράτος σχετικό με τη λειτουργία των βρεφονηπιακών σταθμών και το ημερήσιο

πρόγραμμα απασχόλησης των βρεφών αλλά και νηπίων το 1988 (ΦΕΚ 84/1988 Τ.Α, Αριθ. Γ2α/οικ. 4108), δεν γίνεται καμία αναφορά σε μουσικές δραστηριότητες. Γενικότερα δραστηριότητες μουσικής αγωγής, το παραμύθι και το θεατρικό παιχνίδι, δεν εμπεριέχονταν σαν δραστηριότητες απασχόλησης των παιδιών στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα του παιδικού σταθμού. Το πρόγραμμα περιλάμβανε κατά κύριο λόγο ατομικά προγράμματα σχετικά με την εξέλιξη του παιδιού, την κοινωνική, συναισθηματική, νοητική και κινητική του ανάπτυξη, καθώς και την υποβοήθηση της απόκτησης αυτονομίας. Τα παιδιά επιπλέον θα έπρεπε να απασχολούνται στις γωνίες δραστηριοτήτων ανάλογα με την ηλικία τους. Στα μεγαλύτερα παιδιά, 3 έως 6 ετών μπορεί να οργανώνονταν και δραστηριότητες σχετικές με την επεξεργασία ενός ευκαιριακού ή προγραμματισμένου θέματος αλλά και λεκτικές, προ μαθηματικές δραστηριότητες καθώς και δραστηριότητες αισθητηριακού εμπλουτισμού των παιδιών. Αναφορά στην ενασχόληση των παιδιών με μουσικές δραστηριότητες γίνεται μονάχα ως ελεύθερη δραστηριότητα την ώρα της μεσημεριανής χαλάρωσης και συγκεκριμένα για τα παιδιά τα οποία δεν επιθυμούσαν ανάπαυση. Προτείνονται δραστηριότητες όπως η ακρόαση, το τραγούδι και η δραματοποίηση.

Η μουσική αγωγή από εκείνη την περίοδο μέχρι το 2002 που εκδόθηκε ο νέος κανονισμός λειτουργίας των βρεφονηπιακών σταθμών, φαίνεται σε ολόκληρο το προσχολικό ηλικιακό φάσμα, να λειτουργεί περιφερειακά και συμπληρωματικά και όχι ως βασική δραστηριότητα στο ημερήσιο πρόγραμμα δραστηριοτήτων του παιδικού σταθμού. Το 2002 που ανασυντάχθηκε ο κανονισμός λειτουργίας των παιδικών και βρεφονηπιακών σταθμών, καθώς και στην πιο πρόσφατη επικαιροποίησή του το 2017, βλέπουμε να γίνεται για πρώτη φορά αναφορά σε μουσικό-κινητικές και ρυθμικές δραστηριότητες στο κύριο ημερήσιο πρόγραμμα των παιδιών. Εξακολουθεί όμως μέχρι και σήμερα να γίνεται μια γενική αναφορά στη μουσική αγωγή και τις μουσικές δραστηριότητες που την απαρτίζουν, χωρίς να δίνονται σαφείς στόχοι και οδηγίες εκτέλεσης των διαφόρων μουσικών δραστηριοτήτων που απευθύνονται στην προσχολική ηλικία.

Αντίστοιχα και στο αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών του Υπουργείου Παιδείας για τα νηπιαγωγεία, ο ρόλος της μουσικής αγωγής δεν προσδιορίζεται με σαφήνεια. Ορίζεται γενικότερα η αξία της μουσικής στην κοινωνική, συναισθηματική, ψυχοκινητική, νοητική ανάπτυξη, καθώς και στην καλλιέργεια δεξιοτήτων των παιδιών. Γενικότεροι στόχοι όπως ορίζονται στα εκάστοτε προγράμματα σπουδών είναι η ανάπτυξη και η καλλιέργεια της ακρόασης (ενεργητική και παθητική), της δημιουργικότητας και της γενικότερης ευχαρίστησης των παιδιών. Όλα τα παραπάνω συνοδεύονται από προτεινόμενες δραστηριότητες αντίστοιχες του ηλικιακού φάσματος των παιδιών, του χώρου και των δεξιοτήτων παιδιών και νηπιαγωγών (Μαρμαρίδη, 2017).

2.1 Ενασχόληση με τη μουσική αγωγή: Σημερινή πραγματικότητα

Στους παιδικούς και βρεφονηπιακούς σταθμούς της χώρας μας, η γνώση προσεγγίζεται ολιστικά και θεματικά όπως επισημαίνεται στον κανονισμό λειτουργίας (ΦΕΚ 4249/Β'/2017) τον οποίο πρέπει να ακολουθούν κατά βάση οι παιδαγωγοί. Προτεραιότητα δίδεται στη βιωματική και συνεργατική μάθηση μέσω του παιχνιδιού, καθώς και στις ανάγκες και τις ικανότητες κάθε μαθητή. Ιδιαίτερη προσοχή δίνεται στην προώθηση της ψυχικής υγείας, στην ενίσχυση της αυτοπεποίθησης και αυτονομίας των μικρών παιδιών, στην κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη, την εμπέδωση ενός σχολικού κλίματος ελευθερίας και ασφάλειας, βασισμένο στην παιδοκεντρική προσέγγιση, σεβόμενο τις ατομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές διαφορές των παιδιών και των οικογενειών τους. Το ημερήσιο πρόγραμμα είναι ιδιαίτερα ευέλικτο και επιτρέπει πολλές διαθεματικές δραστηριότητες μεταξύ των διάφορων γνωστικών πεδίων. Μέσα σε αυτό καθώς φαίνεται, η μουσική μπορεί πολλές φορές να συνδέεται εύκολα με πολλά άλλα γνωστικά πεδία, αλλά η ίδια ως γνωστικό αντικείμενο δεν είναι εξίσου δομημένη και ολοκληρωμένη.

Οι παιδαγωγοί προσχολικής ηλικίας φαίνεται να έχουν λίγες μουσικές γνώσεις και η επαφή τους με τη μουσική αγωγή, τις δραστηριότητες, την αξία και τους στόχους αυτής είναι γενικότερά περιορισμένη. Οι ίδιοι φαίνεται να προτιμούν περισσότερο την επίσκεψη και διδασκαλία της μουσικής από επαγγελματίες μουσικούς. Η συμμετοχή αλλά και η εφαρμογή μουσικοκινητικών δραστηριοτήτων στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα είναι αρκετά περιορισμένη σε σχέση με δραστηριότητες που ανήκουν σε άλλα γνωστικά αντικείμενα (Μαρμαρίδη, 2017). Το ίδιο φαίνεται να συμβαίνει και στις προτιμήσεις των βρεφονηπιοκόμων ανάμεσα στους τομείς που συνθέτουν την αισθητική αγωγή στο σύνολό της. Σε σχετική μελέτη, οι ίδιοι κατέταξαν τη μουσική τέταρτη στη σειρά προτίμησης ανάμεσα στους πέντε θεματικούς τομείς της αισθητικής εκπαίδευσης (Τέχνες, Χορός, Δράμα, Μουσική και Κουκλοθέατρο) που αφορά την προσχολική ηλικία (Θεοδωρίδης, 2011).

Πιο συχνά η χρήση της μουσικής φαίνεται να περιορίζεται στο τραγούδι με τα παιδιά, το οποίο μάλιστα σχετίζεται τις περισσότερες φορές με ένα συγκεκριμένο θέμα που διαπραγματεύεται η ομάδα της τάξης κατά τη διαθεματική προσέγγιση. Το τραγούδι, φαίνεται να είναι η συχνότερη δραστηριότητα που προτιμούν οι εκπαιδευτικοί στην τάξη, μαζί και η μουσικοκινητική η οποία στοχεύει περισσότερο στην κιναισθητική ανάπτυξη των παιδιών. Η μουσική ακρόαση συνοδεύει κυρίως άλλες δραστηριότητες, όπως η ζωγραφική, το ελεύθερο παιχνίδι και άλλα παρόμοια, ενώ η χρήση μουσικών οργάνων γίνεται συνήθως από τους παιδαγωγούς (Dionyssiou, 2017).

Καθώς φαίνεται, στη σύγχρονη εποχή, η πλειοψηφία των εν ενεργεία εκπαιδευτικών προσχολικής ηλικίας, ενώ αντιλαμβάνονται σαφώς τη θετική αξία των μουσικών δραστηριοτήτων, χρησιμοποιούν τη μουσική ως επί το πλείστον ως συμπληρωματική δραστηριότητα σε κάποιο άλλο γνωστικό αντικείμενο του προγράμματος δραστηριοτήτων του σχολείου. Επιπλέον όπως αναφέρουν οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί, η μουσική χρησιμοποιείται πιο συχνά και τους φαίνεται ιδιαίτερα χρήσιμη σε μεταβατικές περιόδους, όπως για παράδειγμα για την ομαλότερη προσαρμογή των παιδιών στο σχολικό περιβάλλον, ή ακόμη στο πλαίσιο εκδηλώσεων (Kelly, 1998). Και ενώ οι περισσότεροι από τους εκπαιδευτικούς αναγνωρίζουν την αξία της μουσικής και προσπαθούν να εντάξουν μουσικές δραστηριότητες στο σχολικό πρόγραμμα, η πλειοψηφία αυτών δε νιώθουν άνετα με τις μουσικές τους ικανότητες, με αποτέλεσμα να αποφεύγουν συνήθως την εκτέλεση κάποιας μουσικής δραστηριότητας στην τάξη.

Επίλογος

Η έννοια της φροντίδας όπως συμπεραίνεται από τα παραπάνω είχε κυρίαρχη θέση στα προσχολικά προγράμματα της χώρας, με την αγωγή να κερδίζει έδαφος τις τελευταίες δεκαετίες. Στον πιο πρόσφατο κανονισμό λειτουργίας των παιδικών σταθμών (2017), δίδεται περισσότερη έμφαση στον όρο αγωγή και στην εκτέλεση ημερήσιων δραστηριοτήτων που να καλλιεργούν την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών. Παρόλα αυτά, δεν δίδεται κανενός είδους κατεύθυνση στους παιδαγωγούς σχετικά με προτεινόμενες δραστηριότητες και τους στόχους αυτών. Ενδεικτικά αναφέρονται διάφορα γνωστικά αντικείμενα, όπως προ-ανάγνωση και γραφή, προ-αρίθμηση, μουσικό-κινητικές δραστηριότητες, τραγούδι, ανάγνωση παραμυθιού, ενασχόληση με διάφορες καλλιτεχνικές δραστηριότητες και άλλες παιδαγωγικές δραστηριότητες ίδιου χαρακτήρα.

Στα παραπάνω πεδία όμως, δεν δίνονται επαρκώς στόχοι και κατευθύνσεις προς τους παιδαγωγούς προσχολικής ηλικίας, σχετικά με την εκτέλεση των μουσικών και άλλων δραστηριοτήτων στην τάξη. Αποτέλεσμα αυτού είναι οι βρεφονηπιοκόμοι να χρησιμοποιούν με φειδώ μουσικές δραστηριότητες και κατά κύριο λόγο συνδυαστικά με δραστηριότητες διαφορετικών γνωστικών αντικειμένων, χωρίς να αποτελούν ξεχωριστές δομημένες δραστηριότητες. Αυτό μπορεί να είναι ενδεχομένως απόρροια της μικρής αξίας που δόθηκε στη μουσική αγωγή από τα πρώτα βήματα της σύνταξης των κανονισμών λειτουργίας των βρεφονηπιακών σταθμών από το Ελληνικό κράτος.

Το γεγονός αυτό φανερώνει και την έκδηλη ανάγκη για σύνταξη αναλυτικών προγραμμάτων στον παιδικό σταθμό σύμφωνα με τις σύγχρονες απόψεις και θεωρίες της παιδαγωγικής επιστήμης για την πρώιμη παιδική ηλικία. Κύριος σκοπός αυτού θα είναι η στήριξη και καθοδήγηση των βρεφονηπιοκόμων όσον αφορά τα γνωστικά πεδία και τις δραστηριότητες οι οποίες θα στοχεύουν στην ομαλότερη και ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών της πρώιμης παιδικής ηλικίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Dionyssiou, Z. (2017). Early Childhood Music Education in Greece: a historical outline and review of the present situation. *Early Childhood Music Education in Greece. A historical outline and review of the present situation. Early Childhood Music Education in the Mediterranean*, 35-46
- Ζερβα Μ., Σιδηροπούλου Τ., Ζερβας Κ., Σαλωνιδης Β.(2009). *Η προέκταση του ρόλου του Βρεφονηπιακού σταθμού ως θεσμού του Κράτους Πρόνοιας: Το παράδειγμα της αγωγής υγείας*. 5ο Επιστημονικό Συνέδριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης: Εκπαίδευση και Κοινωνική Δικαιοσύνη, 3-5 Οκτωβρίου 2008, Πανεπιστήμιο Πατρών.
- Θεοδωρίδης, Ν. (2001). Οι απόψεις και οι προτιμήσεις των νηπιαγωγών για τη διδασκαλία της μουσικής και τη μουσικοπαιδαγωγική τους επιμόρφωση. *Μουσικοπαιδαγωγικά*, 9, 62-78
- Jordan-Decarbo, J., Nelson, J. A. (2002). Music and Early Childhood Education. In Colwell, R., Richardson, C. *The New Handbook of Research on Music Teaching and Learning*. Oxford University Press
- Καλλιγά, Ε. (1990). *Η πρόνοια για το παιδί στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*. Αθήνα – Γιάννινα: Δωδώνη
- Kelly, S. N. (1998). Preschool classroom teachers' perceptions of useful music skills and understandings. *Journal of Research in Music Education*, 46, 374-383.
- Κυριαζοπούλου – Βαληνάκη, Π. (1977). *Νηπιαγωγική. Συστήματα και Μέθοδοι, Σύγχρονες Τάσεις και Κατευθύνσεις*. Τόμος 1. Αθήνα: Αδελφοί Βλάσση.
- Μαρμαρίδη, Αικ. (2017). *Μουσική παιδαγωγική στους ιδιωτικούς παιδικούς σταθμούς Ηρακλείου Κρήτης. Σχολικό έτος 2016-2017*. Πτυχιακή εργασία. ΤΕΙ Ηπείρου Σχολή Καλλιτεχνικών Σπουδών. Τμήμα Λαϊκής & Παραδοσιακής Μουσικής.
- Ξηροτύρη, Η. (1975). *Το Σύγχρονο Νηπιαγωγείο και η Ιστορία του*. Αθήνα: Πεχλιβανίδη
- Παπαθανασίου, Α. (2000). *Προγράμματα & Δραστηριότητες στους Κρατικούς Παιδικούς Σταθμούς*. Αθήνα: Τυπωθητω
- Χαρίτος, Χ. (1996). *Το Ελληνικό νηπιαγωγείο και οι Ρίζες του. Συμβολή στην ιστορία της προσχολικής αγωγής*. Αθήνα: Gutenberg

Νομοθεσία

(Νόμοι, Νομοθετικά Διατάγματα, Βασιλικά Διατάγματα, Υπουργικές Αποφάσεις)

Νομοθετικό Διάταγμα υπ' αριθμ. 1935 (Φ.Ε.Κ. 527/ Α' /2-5 /11-1935) «Περί Εθνικών Παιδικών Σταθμών»

Νομοθετικό Διάταγμα υπ' αριθμ.1316/1942 (Φ.Ε.Κ. 115/ Α' /18-4-11-5-1942) «Περί Εθνικών Αγροτικών Νηπιοτροφείων και Τροποποίησης Διατάξεων περί Εθνικών Παιδικών Σταθμών και Αγροτικών Μεταβατικών Οικοκυρικών Σχολών»

Βασιλικό Διάταγμα υπ' αριθμ. 324/1973 (Φ.Ε.Κ. 95/ Α' /4-5-1973) «Περί Μετατροπής των Εθνικών Αγροτικών Νηπιοτροφείων εις Εθνικούς Παιδικούς Σταθμούς»

Νόμος υπ' αριθμ. 1431/1984 (Φ.Ε.Κ. 46/ Α' /12-16-4-1984) «Ρύθμιση Θεμάτων Φορέων Κοινωνικής Πρόνοιας –Παιδικής Προστασίας Και Άλλες Διατάξεις»

Νομοθετικό Διάταγμα υπ' αριθμ. Γ2α/οικ.4108/1988 (Φ.Ε.Κ. 84/ Β' /2-8-1988)«Έγκριση Κανονισμού Λειτουργίας των Κρατικών Παιδικών Σταθμών και των Κρατικών Βρεφονηπιακών Σταθμών»

Νόμος υπ' αριθμ. 2218/1994 (Φ.Ε.Κ. 90/ Α' /13-07-1994) Ίδρυση Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης - Τροποποίηση διατάξεων για την πρωτοβάθμια Αυτοδιοίκηση και την Περιφέρεια και άλλες διατάξεις.

Άρθρο 42 «Περί μεταβίβασης των παιδικών και βρεφονηπιακών σταθμών» Κ.Υ.Α. Π2β/2827 (Φ.Ε.Κ.637/ Β' /30-7-1997)

«Πρότυπος Κανονισμός Λειτουργίας Δημοτικών Νομικών Προσώπων Παιδικών και Βρεφονηπιακών Σταθμών»

Νόμος υπ' αριθμ. 2880/2001 (Φ.Ε.Κ9/ Α' /30-1-2001)

«Πρόγραμμα Πολιτεία για τη μεταρρύθμιση και τον εκσυγχρονισμό της Δημόσιας Διοίκησης και άλλες διατάξεις» Άρθρο 26 «Παιδικοί και Βρεφονηπιακοί Σταθμοί»

ΚΥΑ 16065/ΦΕΚ 497/Β' /22-4-2002 «Πρότυπος Κανονισμός Λειτουργίας Δημοτικών και Κοινοτικών Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου Παιδικών και Βρεφονηπιακών Σταθμών»

ΚΥΑ 41087/ΦΕΚ 4249/ Β' / 5/12/2017 «Πρότυπος Κανονισμός Λειτουργίας Δημοτικών Παιδικών και Βρεφονηπιακών Σταθμών»

Μελέτη Κατανομής Επιχορήγησης Κρατικών Παιδικών & Βρεφονηπιακών Σταθμών”.

Ανακτήθηκε στις 27/10/2016, από

[:www.kedke.gr/uploads2004/meletikatanepix_paidikoistathmoi.doc](http://www.kedke.gr/uploads2004/meletikatanepix_paidikoistathmoi.doc)